

APRÓ KÖZLEMÉNYEK.

Ok, Ugocsa. Egészen feltűnő volna, hogy a magyar *nyil* személynév mellett, a köztörök *nyil* = *ok* (og) nem fordulna elő nálunk is személynév-képpen. (Tudvalevőleg ez a szó van benne az *on* + *ogur*, *on* + *ugur* = „tíz nyil“, „tíz nép“, népnévben is).

Csakugyan egész sereg személynévünk van a régiségben, amint ez már szokásos, előkelők és közrendűek között, különféleképpen írva (leggyakrabban *Och*-nak, *Uch*-nak, de *Ok*-nak is), melyeket *ok*-nak kell olvasnunk.

Az adatokat feleslegesnek tartjuk egyenként felsorolni, csupán annyit említünk meg, hogy az egyik *Och*-nak, a borsodi Panyit bán szolgájának apja (1273-ban) *Ir(u)*. Ez alkalmasint a török *ir* (ér, ür = férfi, hős) szó, melyből az *Örsök*, *Örkények* stb. lettek.*)

Ha *Ok* személynévünk van, nyugodtan kereshetünk *Ok* helynevet is.

Tolnában csakugyan felbukkam 1391-ben egy *Ok* nevű brtok, úgy látszik a besenyőklakta területen. (Ugyanitt 1344-ben egy tengelici *Ogh* András

*) Itt említjük meg, hogy a véletlen néha keresett nevekkél örvendezteté meg a kutatót. *Ilbő*, *Ürbő* törökös helynevünk magyarázatában (F. és E. 1927: 195) egy besenyő *bef*, *beg* (= emir) szóból kellett kiindulnunk, de ilyen csak a nyolc besenyő törzs között találtunk. Most *Károly*: Fejérmegye történetében kettő is élénk került. Az egyik *Thudbeygh*, Kaydan nevű besenyő rokona Szedregen 1338-ban, a másik pedig *Andbeygh*, diósi birtokos 1326-ban. Ennek az utóbbinak egyik fiát éppen *Ilbeus*-nek (olv. *Ilbös*) hívták (talán a. m. a vidék vagy nép kis emíreje). Az első magyarul *talán* a. m. *Hold beg* (l. *Gyárfás*: *Ajdud kun* férfi = Holdszeder), vagy talán *Tugbeji* (?) = Truppenbey etc. *Kel. Szemle* 1902, 195. A másik talán „a. m. *Tíz beg* (on = tíz, ebből *And*?).

szerepel, aki minden valószínűség szerint besenyő volt. *Károly*: Fejér m. tört.). Semmi okunk sincs, hogy ezt ne ebből a szóból magyarázzuk. De nézetünk szerint még arra sincs, hogy ne ugyanazt lássuk a veszprémi, zalai, baranyai stb. *Uk*, *Ug* (Biharban *Ugtelek*) birtokok nevében is, melyek mint tudjuk, először szintén személynévek voltak. Ebből lettek aztán az *Ukd*, (*Ucd* vincellér Csepelen 1135) *Ugod*, *Ugud* személy- és helynevek.**)

Az a véleményünk, hogy a veszprémi, bihari és k. szolnoki *Aka* község neve is ebből a zártabb *ok*-ból alakult az *a* képzővel. A bihari *Akay*-nak is van írva, ami nyilván sz.-névre mutat. *Ucha*, *Oka*, *Oga*, *Uga* személy- és helynévképpen előjön a régiségben. (De lásd ehhez M. Ny. XXV: 125, „aka“).

Okch comes, filius *Okch* 1248, s ebből *Okcs* helynév, pld. *Okcs*, *Akcs* Somogyban cs képzővel. A soproni terra *Ukche* (1351) szintén idetartozhat.

A töröknevű baranyai *Barokialván* 1395-ben Kozár (!) Istvánnak *Ugoch* (Ugocs) nevű fia szerepel (*Zichy Okm.-tár* IV.).

A fentebb említett baranyai *Ug* (1287) nem messze feküdt Barokfalvától. *Ugouch* comes szerepel 1277-ben Tárnokosztáron (Kovács „Andreas“ címszó alatt: 23). Egy *Ugocha* (Ugocsa) nevű ember pedig Komárom-Csallóközben bukkan fel 1247-ben a

**) A borsodi *Ug* nemzetség Karácsonyi szerint különben kun eredetű (Magy. Nemz. I. 230). Talán az se véletlen, hogy éppen a *Nadányiak* fáján szerepel 1323-ban egy *Ugud* (Csánki 1:661).

Koppányok osztozkodása alkalmával. Ez a személynév bizonyára azonos az *Ugocsa* helynévvel [írva: *Ugosa*, *Wgucha*, *Ugacha*, *Hugacha* (v. ö.: *Mad. Mada*, *Madacs*, *Madocsa*). Hogy *Anonymus Ugocsája* személynév, csaknem kétségtelen.*]

A kecskeméti kun *Ugule homoka* puszta nevében is ezt a szót gyanítjuk ($Ug + ul + e = Ug + fi$; *Ugfi* család különben volt Borsódban), sőt talán a somogyi *Ugal* nevében is. Egy *Igalszeg* Bodroghban volt. (*Csánki*.) *Igal* itt alkalmasint sz.-név.

Bátky Zsigmond.

Jóka (a pozsonyi Kisduna mellett. Válasz). A megfejtésben nem a mai, hanem a régi alakból kell kiindulnunk. A község korábbi neve *Ilka* és *Jelka* volt. (V. ö.: ehhez: *Iloncs* és *Jolencs* személynév, *ihar*, *juhar* stb.). *Ortvay* „Pozsony város története“ című munkájában olvashatjuk (I: 73), hogy

*) *Pais Dezső*, Ugra, Ug, Ugod, Ugocsa című cikkében (*Magy. Nyelv* 1918) a fentebbi helyneveket az *ugrin* (= magyar) köznévszemélynévből vezeti le. *Magyar Anonymus*-ában nem említi meg, hogy Ugocsa személynév. *Ugocsa* különben *Ugocs* alakban is többször előfordul (*Komáromy*: Ugocsa vm. keletkezése Bp. 1897).

**) E cikkcske elkészülte után jelent meg 1928 aug.-ban a *Kőrösi Csoma Archivum* II. k. 4. száma. Itt *Pais Dezső* „Ölbő“ című cikkében azt olvassuk, hogy ő is rábukkant Fejériben egy *Tudbeg* nevű besenyőre 1328-ból Komárom-Fejér határszélin. (Egy *Besenyő* nevű birtok is volt ott). Ennek fiát *Ilbeg*-nek hívták, ami arra mutat, hogy ez a név kedvelt sz.-név lehetett törökfajú népeink körében. *Tudbeg* (Twdbeigh) nevét Németh Gyula útmutatása szerint meg is magyarázza t. i. *tut* = csapat nép stb.

Még egy másik *Tudbeg* sz. nevet is találunk cikkében a somogyi *Ugol* és *Torvaj* (alkalmasint szintén török) helyekkel kapcsolatban. Ez az adalék némi támasz a mi *Ugol* gyanításunkhoz.

Az előzmények után nem tartjuk lehetetlennek, hogy a fejérmegyei csuti *Bekfi* család nevében is a *beg* szó van. A fi itt e korban szinte feltűnően gyakori képző. Lehet, hogy ez van a békési *Bekfy* család nevében is (*Karácsonyi*: Békés m.). (I. még *N. és Ny.* 2929 : *Bia* és *Bega*).

1239-ben már négy *Ilka* szerepel, még pedig kifogástalan magyar nevű lakosokkal. A név alakulása ez lehetett: *Ilka*, *Jelka*, *Jolka*, *Jóka*.

Az egyik *Ilka* terra volt, tehát magyarul *Ilkafölde*. Ez világosan azt mondja, hogy *Ilka* embernév, személynév. Ilyen személynév a régiségben csakugyan elő is fordul. Egy 1237-i oklevélben ezt olvassuk: „item legavi eis terram waya, cum 14 libertinis, quorum nomina sunt... *Ilca*“ (Fejér). Ez a honfoglaló Csákok Kisfaludi ágának osztozkodásáról szól, s *Vaja* (ma Vajal puszta) Csák-Berény mellett feküdt Fejériben.

De van egy pozsonyi adatunk is. 1270-ben István király átírja és megerősíti IV. Béla privilégiumát, melyet a padányi nemeseknek adott, s itt többek között ezek a nevek szerepelnek: Thomas et Petrus, filii *Pyrinus* (bizonyára *Berényi*!) de villa *Padan*, továbbá Teber et Marcus filii *Joka**) (I. még *Jóka* szigete, *Jókahely*, *Takács*: „A magyar mult“ stb. 395. l.).

Volt egy terra *Elka* Barsban is 1175-ben (a török nevű) *Tajnád* mellett (*Kovács*: Index).

Micsoda már most ez az *Ilka*, vagy *Joka*? Gondolhatnánk arra, hogy a *Helena* becéző alakja, mely előbbi esetleg férfinévként is alkalmaztatott (*Okl. Sz.*; ilyen *Janka* neveink is, *Nyelvőr* 57: 91), de szerintünk, máshol kell kereskednünk. Mi azt hisszük, hogy e nevet a török *ilka*, *ilke*, *ülge*, magyarul *ember* szóban találtuk meg (*Sejk Szulejman* és *Zenker szótárai*). Ezt használták, mint láttuk, személynévként, s ebből a személynévből lett a pozsonyi *Ilka* — *Joka* helynév. Pozsonyban a Kisalföldön egész

*) *Berény* gyakori név volt itt (*Ortvay* i. m. 76 stb.). *Harcus* alkalmasint *Árkos*. (*Aruhá* 1198-ban sz. név, *M. Ny.* XX: 13). *Berény* török eredetű sz. név.

sereg török eredetű személyhelynév van, vagy volt, u. m. *Ilka* szomszédjában: *Borsa, Súr, Vata, Bács*, nyugatra *Csukur, Torcs, Misér, Csákány*, keletre *Tevel, Kürt, Taksony, Barakony, Galánta, On* stb., a távolabbiakat nem is említve. A fentebb mondott *Padány* tudvalevőleg besenyő telep volt, s az ott lakó *Joka* fia török nevet viselt (teber = temer = vas). Gyakori jelenség ez.

A magyar *ember* köznév a régiségben ugyancsak előjön személy- és helynévképpen, s természetesen ma is. Így pld. *Ember* (később *Embel*, aztán *Ömböly*) nevű falut említ *Kardcsonyi Szatmárból* (Magy. Nemz.), *Emberülés-t* az *Okl. Sz.* stb.

Bátky Zsigmond.

Torna. Torna patak és helyneveink egy részét *Melich* magyarázta meg, a délszláv *trn* = *tövis, kökény* szóból, kimutatván, hogy előbb a folyó kapta ezt a nevet, majd erről a mellette fekvő helynév. (Ez a *Küküllő* magyarázata is; *Hontogl. Magyarország*). A név az okleveles adatok szerint először *Turnava* volt, s ebből lett több változaton át *Torna*.

Debrecen mellett is volt egy *Torna* nevű községünk a XIII. sz.-ban. Itt azonban tövises, kökényes patakot aligha tételezhetünk fel, melyről a helység nevét kaphatta volna, sőt nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy *Torna* ebben az esetben személynév. Mondhatnánk ugyan, hogy a szláv *trn* köznévből származhat sz.-név s ezen keresztül helynév, de erre adatot kellene találni, bár hogy a magyar *tövis*-ből lehetséges *Tövis* sz.-név és helynév (pld. *Tövis pere* és *Tövísi Abaújban* stb., *Csánki*) nem akarjuk kétségbe vonni.

Az azonban bizonyos, hogy *Torna*

sz.-névképpen előfordul a régiségben. *Kovács Indexének* egy adata szerint 1279-ben *Turna, Szepüs* (Zepus = Szepes) fia, a borsodmegyei Hegymeg faluból, a közeli *Tornova* (ma Torna) vár jobbágya megneemesítették. (Ennek a *Turna*-nak egész atyafisága jó magyar nevet visel. L.: *Tört. és rég. közl.* — *Miskolc* III, 191. Hogy nevét *Turna* nevű helytől kapta volna, aligha lehetséges).

Ugyancsak nevezett Indexben találunk egy *Turna* nevű embert a borsodi Miskóc nemzetségben 1299-ből. Egy másik *Torna* 1230 táján is előjön a Miskócok között.*) Ennek a felesége ajándékozza el egy fiává fogadott Hont-Pázmány nembeli Dersnak a Debrecen mellett fekvő *Torna*-t, a későbbi *Boldogfalvát* (*Kardcsonyi: Magy. nemz. II, 225*). Megjegyezzük, hogy Torna közelében, a mai Debrecen határában belül is volt ezidőtájt egy *Szepes* nevű falu (l. F. és E. 1924, *Ecsedi — Zoltai térképét*). Szepes kétségtelenül sz.-név. Később Szepesi néven szerepelnek. (A nevet azóta *Melich János* a magyar *szép* szóból megfejtette, l.: *M. Ny. XXV. Szepes* dülönév a baranyai *Bolmány* mellett is van). Ez a debrecen városába olvadt *Torna* szerepel 1289-ben *Thurna* néven „in provincia Nyr“, vagyis a Nyírségben.

Ugocsában volt egy *Tornatelek* nevű *terra* (!) 1262-ben (*Czinár: Index*), s ugyanott egy *Tornia* nevű patak, a mai *Kis- és Nagy-Torna* közelében (*Ortvay: vízrajz*). Ez a Bator (= Bátor?) egyik mellékpataka volt. *Bator* itt feltehetőleg sz.-név, tehát a *Torna* is az lehet. Annyi bizonyos, hogy

*) A *Miskóc* nemzetséget a vármegyének nevet adó *Bors*-nem egyik ágának és *kabar* eredetűnek tartja *Leveles Erzsébet*, a Miskócokról írott tanulmányában (*Tört. és rég. közl.* — *Miskolc* II. k.).

Tornatelek nevében *Torna* sz.-név.)*

Micsoda már most a *Torna*, *Turna* sz.-név etimonja? Azt mondjuk, hogy a köztörök *turna* = *daru* köznév van benne. *Daru* sz.-nevünk van a régiségben (*Okl. Sz.*).

Daruvár ma is van Pozsegában (korábban Körös m.-ben, l. *Csánki*: Körös m. a XV. sz.-ban), s egy másik Krassó és Temes határán. *Darvas* pedig sokfelé az országban.**)

Bátky Zsigmond.

Ballony. (Győri Csilizköz). 1252: Bolon, később *Bolun*, *Balon*, *Balan* (családnévben: *Balanyi*). Azt hisszük, a török *bol* = „lenni” igéből képzett személynév s ebből helynév. Képzésileg megfelel neki a török *Kam + an*, *Kal + an*, *Köt + öny* stb., jelentésileg pedig a magyar *Levedi* és *Levente* (v. ö. még: *Balmaz* = „nemvaló” s ehhez: *Nemvaló* és *Nemvalód* régi személyneveinket).

Bátky Zsigmond.

Porcsalma (Szatmár m. Válasz). Első említése 1458: *Porchalma* (*Csánki*), de állítólag régiebb eredetű. (Szatmár m. mon.). Bizonyára összetett szó, tehát: *Porcsalmája*. Második tagja az *alma* helynévképpen előfordul. Előtagja *Porcs*, szerintünk személynév. *Porch* sz.-nevet 1237-ből említenek is. (*Kovács*: Index. *Porcs* ma is élő családnév). Ez szerintünk a török *Burcs* = *bors* (és nem valami

*) *Tornatelek* párja *Túzoktelek* (török szó) et *Kaluz* (= kallz) Veszpr. m. 1375. *Tornatelek* mellett van különben *Gödényháza* (török szó).

**) Utólag látom, hogy *Torna* sz. nevünket már *Nagy Géza* is hajlandó volt a török *turna* szóval összevetni (*Turul* 1908. 150).

német *Portsch*), mely a kun *Borcs + ol* = *Bors + fi* nemzetség nevében van benne. A *b — p* változás egészen közönséges (l. *Pais*; Ösbö, M. Nyelv XXIV). Nem lehetetlen azonban, hogy így tagozandó: *Porcs + halma*.

Bátky Zsigmond.

Gyarak. Ilyen nevű, magyar lakosságú községünk van Nyitrában, Biharban és volt Aradban. Mindahárom tájárjárás előtti. Az aradi másik Gyarak, ma *Gyorok*, úgy látszik későbbi eredetű. Mindhárom törökös környezetben van: A nyitrai a zsitvamenti besenyőtelepek vonalába esik bele. A bihari—aradi (zarándi) pedig abba a sávba, amelyikben ilyen törökös helynevek fekszenek: *Apa*, *Jenő*, *Tomán*, *Keszi*, *Bakony*, *Barákony*, *Tolmács*, *Bátor*, *Árpád*, *Baj*, *Ant* stb. A Borosjenő mellett lévő Gyarak szomszédja *Gurba* (Gorba). Ebben 1591-ben egy *Biborc*z nevű családot is összeírnak (*Biborc*z = *Bejborsz* = emir párdúc, v. ö. *Babarc*, *Baranya*, *Csánki Biborc*falva Székelyföld stb.; *Márki*: Arad m.).

Az elmondottak alapján is azt hisszük, hogy *Gyarak* is török köznévből lett személynév — helynév. A török *jarak* = fegyver, kard szót tételezzük fel benne. (A török *jilen*-ből = „kigyó” lett a somogyi *Gyalán*.) Magyar személynévi használatát nem tudjuk kimutatni, de a törökben ilyenfajta sz.-nevek, pld. *Kilidzs* = kard, (*Kilics erdő*, M. Ny.: 1924, 11.), *tu-gucs* = dárda stb. vannak.)*

Bátky Zsigmond.

*) *Horges* az aradi *Gyorok* nevét *Gyorgy* sz. névből magyarázza. (M. Ny XX: 172).